

## TÜRKÇEDE “VEFÂT” KELİMESİ VE YARDIMCI FİİLLERİ\*

Doç. Dr. A. Deniz ABİK

Ç.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

denabik@mail.cu.edu.tr

### ÖZET

Türkçede “vefât” kelimesi Arapça bir alıntı olarak kullanılmaktır. Kelime isim olarak kullanılmasının yanı sıra yardımcı fiillerle birleşik fiil de oluşturmaktadır. “vefat” kelimesinin ve bu kelime ile kurulan birleşik fiillerin Türkçenin tarihi metinlerinde ilk olarak ne zaman görülmeye başladığı incelenmiştir. Tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde “vefat” kelimesi ile birleşik fiil oluşturularken kullanılan yardımcı fiillerin hangi fiiller olduğu ve özellikleri değerlendirilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** vefat, birleşik fiil, yardımcı fiil, geçişli fiil- geçisiz fiil, ölmek.

### ABSTRACT

Arabic word “vefat” is used as a loan-word in Turkish. The word “vefat” is used not only as a noun but also with auxiliary verbs it forms a compound verb. Historical Turkish texts in which the first time the word “vefat” and its compound verbs are used, and in this study these texts are researched. The auxiliary verbs which are used in compound verbs those are made with the word “vefat” in historical and contemporary Turkish dialects and special features of these auxiliary verbs are researched in this study.

**Key Words:** vefat (death) , compound verb , auxillary verb, transitive- intransitive verbs, ölmek (to die)

1.Türkçede “ölüm” anlamında kullanılan *vefat* kelimesi Arapça bir alıntıdır<sup>1</sup>. Arapça *vefat* kelimesi için Kamus Tercümesi’nde, *vefat* “hasat vezninde isimdir, ölmeye dinür” açıklaması verilir. *vefat* ismiyle aynı kökten bir fiil olan *et-teveffi* ise “tefe”’ül vezninde bir nesneyi bi’t-tamam almak manasına müsta’meldür ki mahlukatı kemla ahz u kabz eylemekden yani ruhun zahir ve batına yahud zahirü'l-ebatına ebedandan taalluk ve tasarrufını kat’ idüp canibül-ıtlaka kabz u istirca eylemekden ibaretdür “ açıklaması ile verilir (C.3, 950).

\* Bu makale, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi’nin düzenlediği, 25-26 Kasım 2004 tarihlerinde yapılan “Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu”nda sunulan aynı adlı bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş şeklidir.

<sup>1</sup> Türkçe Sözlük 2 K-Z, 1998, 2338.

“vefât” Farsçada da Arapça bir alıntı olarak kullanılmıştır: wafat “death (ölüm), decease (ölüm, vefat) , demise (ölüm, terk, ferağ)”, wafat yaftan<sup>2</sup> “to die (ölmek)” (Steingass, 1975, 1475; Iz-Hony, 1994,130, 131, 136 ).

Eski Türkçe metinlerde ve Karahanlı Türkçesi metinleri Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık, Divanü Lugati't-Türk ve Karahanlıca Kur'an Tercümesi'nde ‘vefât’ kelimesi görülmeyecektir<sup>3</sup>. “vefât” kelimesi 14.yüzyıldan itibaren tarihi Türk lehçelerinde görülmeye başlar<sup>4</sup>. Kelimenin isim olarak kullanılışı dışında, yardımcı fiillerle birleşik fiil kuruluşundaki kullanımı bakımından tarihi lehçelere bakıldığından, farklı yardımcı fiillerle karşılaşılır.

Türkçenin isimlerden fiil olarak yararlanabilmek için kullandığı yollardan biri, yardımcı fiillerle birleşik fiil kurma yoludur<sup>5</sup>. Türkçe isimler, yardımcı fiillerle fiil olabildikleri gibi, alıntı isimler de aynı yolla fiil olarak kullanılabilirler. Türkiye Türkçesinden örneklemek gerekirse; isimler, *ol-*, *et-*, *kıl-*, *eyle-* yardımcı fiilleri ile birleşik fiil oluştururlar.

Türkçe kelimelerle kurulan birleşik fiillerde yardımcı fiilin geçişli veya geçisiz olması, birleşik fiilin geçişli veya geçisiz olmasını belirlemektedir. Türkiye Türkçesi gramerlerinde genellikle *et-*, *eyle-*, *kıl-* fiillerinin geçişli fiiller oluştururken, *ol-* yardımcı fiilinin geçisiz fiiller oluşturduğu bilgisinin verildiği görülür: *yok ol-* / *yok et-*, *deli ol-* / *deli et-* vb. Ergin'in çalışmasında *et-*, *eyle-*, *ol-* fiilleri verilirken *kıl-* fiili verilmemiştir (1977, 370); Ediskun, sadece *et-* için geçişli fiildir, demektedir, “ancak, kurduğu birleşik fiil geçişli de geçisiz de olabilir” açıklamasını vermektedir (1985, 243-246); Atabay/ Kutluk/ Özel, “*et-* ile kurulanlar geçişli de geçisiz de olabilir” açıklamasını verirler (1983, 256-261); Bangoğlu, *et-*, *eyle-*, *kıl-* fiillerinin geçişli *ol-* fiilinin geçisiz fiiller kurduğunu kaydeder (1986, 314); Bilgegil, “*ol-* geçisiz, *et-*, *eyle-*, *kıl-* geçişli, lakin Arapça mastarlar kendi çatılarını korurlar” bilgisini verir (1984, 280); Korkmaz, “*buyur-*, *eyle-*, *kıl-* ve *yap-* fiilleri *et-* fiiline koşut görevi olan geçişli yardımcı fiillerdir, *ol-* yardımcı fiili ile geçisiz birleşikler kurulur” açıklamasını verir (2003, 150).

Alıntı kelimeler de yardımcı fiillerle birleşik fiil oluşturmaktadır. Alıntı kelimelerde isimlerin özellikle Arapça mastarlar olması halinde, mastarın özgün dilindeki geçişlilik ve geçisizlik özelliklerine bağlı olarak aldığı yardımcı fiille geçisizlik de geçişlilik de ifade edebilmektedirler. Örneğin Arapça isimlerle kurulan

<sup>2</sup> Farsçada ‘yaften’ yardımcı fiili ‘daden’ fiili ile yapılmış olan birleşik fiillerin edilgenini yapar (Öztürk, 1988, 16).

<sup>3</sup> R.R. Arat, Kutadgu Bilig İndeks (Yay. O.F. Sertkaya, K.Eraslan, N.Yüce), Ankara,1979; R.R. Arat, Atabetü'l-Hakayık, Ankara, 1988; R.Dankof-J.Kelly, Compendium of the Turkic Dialect Divanü Lugati't-Türk, III, Harvard, 1984; B.Atalay, Divanü Lugat-it-Türk Dizimi “Endeks” IV, Ankara, 1986; A.Atı, Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası), Karahanlı Türkçesi, Ankara, 2004.

<sup>4</sup> Tarihi Türk yazı dillerinde Arapça *vefât* kelimesi ile kurulan *vefât et-* vb. birleşiklerden başka *ölmek* anlamını veren yapılar da vardır. Metinler tarandığında *rihlet et-*, *irtihal et-*, *merhum ol-*, *âlemdin ôt-*, *dünyadin ôt-*, *fevt bol-ol-* , *hakkin rahmetine vasil ol-* gibi, *ölmek* fiilinin açlığını, şiddetini azaltacak pek çok ifade kalibi ile karşılaşmak mümkündür.

<sup>5</sup> Ferhad Zeynalov, bu tür yapıların birleşik fiil olamayacağını, iki fiilin birleşmesi ile oluşan yapıların birleşik fiil olabileceğini belirtir ( 1986, 464). Benzer düşünce, Z. Kargı Ölmez tarafından da dile getirilmiştir (2003, 120).

hareket et-, iktifa et-, istifade et-, itimat et-, tereddüt et-, tahammül et-, tefessüh et-, birleşik fiilleri geçisiz iken davet et-, hisset-, iddia et-, kabul et-, seyret-, telakki et-, telaffuz et-, tedavi et-, tenkit et- vb. birleşik fiilleri geçislidir.

Eski Türkçe metinler üzerine yapılan dilbilgisi çalışmalarının bir kısmında *bol-* ve *kıl-* yardımcı fiilleriyle yapılan birleşik fiillerin geçişliliği veya geçisizliği üzerinde durulmuştur (T.Tekin, 2000, 99; Gabain-Akalin, 1988, 87-88; Ş.Tekin, 1976, 171). Ancak Köktürk yazıtları bu gözle tarandığında, *bol-* ile kurulan fiillerin geçisiz, *kıl-* ile kurulan fiillerin geçişli fiiller olduğu görülür. Hatta, *kıl-* ile kurulan birleşiklerin hep belirtili nesne aldıkları dikkati çekmektedir: çığan bodunug *bay kiltüm* -Köl Tigin, G,10-; az bodunug *üküş kiltüm* -Köl Tigin, G,10-; yağış *baz kılmış* -Köl Tigin, D,15- vb. (T.Tekin, 1988b). Bir kısım çalışmalarda *kıl-* gibi geçişli fiillerin iki ismi nesne olarak alabileceğine işaret edilir (Erdal, 2004, 420). *bol-* fiilini ek fiil (copula) olarak değerlendiren Erdal, bu konuda geçişlilik ve geçisizlik üzerine herhangi bir kayıt koymamıştır (Erdal, 2004, 322). Bir birleşik fiilde, fiili oluşturan isim yalnız halde iken birleşik fiilin etkilediği ismin belirtme halinde olabileceği belirten Grönbech, "çığanig bay kıldı, budunug ot sub kılmadı, bizni umugsuz inagsız kılıp" gibi örnekleri vermiştir (1995, 143-144).

Brockelmann, Doğu Türkçesinde yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerin geçişliliği veya geçisizliğinden söz etmemiştir (1954, 223).

Kutadgu Bilig'in gramerini fiil açısından inceleyen Ercilasun, *bol-* için geçisiz; *kıl-* için geçişli ve geçisiz fiiller yapar, açıklamasını vermiştir (1984, 53, 56).

Karamanlioğlu, Kıpçak Türkçesinde "et-, eyle-, kıl- geçişli ; *bol-* geçisiz fiiller türetir, geçişli fiil türemek için en çok kullanılan fiil *et-*'tir, *kıl-* fiilinin yerini almış durumdadır" demektedir (1994, 55).

Kutub'un Husrev ü Şirin'i adlı çalışmasında Hacieminoğlu, bir isimle bir fiilden oluşan birleşik fiiller başlığında *bol-* fiilinin Türkçe veya yabancı isimlerden<sup>6</sup> sonra gelerek geçisiz fiil; *it-*, *kıl-* ve *yap-* fiillerinin ise Türkçe veya yabancı isimlerle<sup>7</sup> birlikte kullanılarak geçişli fiiller yaptığı belirtir (1968, 176-177).

Kitabü'l-İdrak li Lisani'l-Etrak'i inceleyen Özyetgin, *bol-* fiilinin geçisiz fiiller kurdugunu belirtmiş, *kıl-*, *it-*, *eyle-* yardımcı fiilleri için herhangi bir saptama yapmamıştır (2001, 254, 255).

Eckmann, Çağataycada, Farsçada olduğu gibi hareketlerin büyük bir kısmının bir isim ile *kıl-*, *et-*, *eyle-* gibi bir yardımcı fiilin yan yana getirilmesi ile olduğunu belirtir, geçişlilik veya geçisizlige ilişkin bir açıklama vermez (1988, 50).

Deny, Türk Dili Grameri Osmanlı Lehçesi kitabımda, bir isimle onun ardından gelen yardımcı fiilden kurulu yapıları "mürekkep fiiller" başlığında incelemiştir (1941, Elöve çevirisisi). *et-* yardımcı fiili ile aynı görevde kullanılabilen *eyle-*, *kıl-* ve *buyur-* fiillerini sıralar. Bir kısım birleşiklerde, geçişli yardımcı fiil *et-* kullanılmasına rağmen özellikle Arapça mastarlarla birleşik fiilin tarafsız veya dönüslülük ifade edebileceğine değinen Deny, *eyle-* fiilinin *et-* fiilinin tekrarından kaçınmak için, kullanıldığını, *kıl-*

<sup>6</sup> Hacieminoğlu, *bol-* fiilinin birlikte oldukları isim unsuruna göre eserdeki kullanım sayılarını da verir: Türkçe sözlerle 211, yabancı sözlerle 513 ve isim-fiillerle 16 (1968,176).

<sup>7</sup> *it-* fiili Türkçe sözlerle 23, yabancı sözlerle 102, isim-fiillerle 0; *kıl-* fiili Türkçe isimlerle 105 yabancı sözlerle 919, isim fiillerle 2; *yap-* fiili Türkçe 8, yabancı 0, isim-fiiller 0 (Hacieminoğlu, 1968 176-177).

fiilinin kullanımından kalktığını ancak resmi kitabette kaldığını, konuşma dilinde yalnız *namaz kil-*'ta kullanıldığını belirtir. *buyur-* fiiliñin ise önemli bir kişinin, kendisine hürmet gösterilmek istenen bir muhatabın yaptığı iş olduğunda *et-* yerine kullanıldığını kaydeder (1941, §830, 831, 832, 833 s.476-477). *ol-* fiilinin birleşik fiillerde az kullanıldığını belirten Deny, *ol-* fiilinin bir kısım kullanımlarının ek fil gibi olduğunu, bu tür kullanımları birleşik fil saymadığını işaret eder. *ol-* fiilinin geçişli veya geçisiz Arapça ortaçlarla kullanımında geçişlilik veya geçisizliğin ortaçtaki yapıya bağlı olduğunu söyler (1941, §835, 836 s.478-479). *ol-* fiilinin yardımcı fil olarak kullanıldığı yapılar içinde *sevt ol-* ve *refit et-* birleşiklerini de verir (1941, § 835 s. 479).

Türk Lehçelerinin Karşılaştırılmış Dilbilgisi adlı kitabında F.Zeynalov, *et-*-*eyle-*-*kil-* ve *ol-* ile kurulan fiillerin çözümleyici yolla olduğunu, bu yolla oluşan yapıların genellikle birleşik fil gibi incelemişti, ancak bu yolla her zaman birleşik fil oluşmadığını belirtir (1993, 250). Türk dillerinde çözümleyici yolla oluşan fil biçimlerinin nesneli (geçişli) ve nesnesiz (geçisiz) olabileceğine degmen Zeynalov (1993, 329), *et-*-*eyle-*-*kil-* ve *ol-* ile kurulan yapıların hangilerinin geçişli hangilerinin geçisiz olduğuna ilişkin herhangi bir açıklama vermemektedir.

**2.** Tarihi Türk Lehçelerine bakıldığında *yefat* kelimesinin *bol-* / *ol-* , *kil-*, *et-* *ii-*, *bul-* *tap-*, *eyle-* yardımcı fiilleriyle kullanıldığı görülmektedir<sup>5</sup>.

**2.1.** Harezm Türkçesinde *yefat* kelimesi ile *bol-* ve *kil-* yardımcı fiilleri kullanılmıştır.

Kıcasü'l-Enbiya (14. Yüzyıl)

*yefat bol-* (6)

*yefat bolmuşda* yüz yigirmi yaşayur erdi 71r12 ; yegirmi yeti yılın song yakub *yefat boldı* 108r4...

*yefati bol-* (12), kaçan peygamber a.s. *yefati boldı erse* 14v5 ; yeti yıldın kedin havvamıng *yefati boldı* 19r20 ; halkın davet kıldı anda kedin *yefati boldı* 19v5 ; anda kedin nıhmung *yefati boldı* 28r6 ; anda kedin yefati boldı 56r3 ; ançada şuayb *yefati bolmış erdi* 117r-15 ; üç yıl yeti aydim song *yefati boldı* 131r16 ; kaçan lokman *yefati boldı* 132r15 ; oğlu .. 164r15; kaçan hadice *yefati boldı erse* 218v14; ebu talib *yefati boldı* 218v15; kaçan ebutalib *yefati boldı erse* 219v5; düşenbe kün *yefati boldı* 238r15.

*yefat kil-* (10)

saredi kedin ibrahimming eki yarıyılda *yefat kildi* 26r9; ekindük namazı vaktında *yefat kildi* 56r11; yusuf kicig erken rahil *yefat kildi* 67r11; erenlerde birisi *yefat kildi* 103v6...

Nehcü'l-Feradis (14. Yüzyıl)

*yefat bol-* (9)

peygamber tugmazdin aşnu *yefat bolup turur erdi* 4-13; ol zeyneb peygamber a.s.dm oza *yefat boldı* 5-4 ; naresidelik halında *yefat boldı* 62-13 ...

<sup>5</sup> Birleşik fiilin yanındaki yay ayrıca içindeki sayılar, dizini hazırlamış metinlerde sırlıkları göstermektedir.

*vefâti bol-* ( 23) peygamber a.s.din oza *vefâti boldı* 5-7; peygamber a.s.din altı ay song *vefâti boldı* 5-8; takı nareside halında *vefâti boldı* 6-11; ol *vefâti bolgandın* berü körer-men 13-11; ol keçe *vefâti boldı* 34-2; nareside erken *vefâti bolsa* 62-15; sahabalar takı bazıları anda *vefâti boldilar* 80-1 ; düşenbih tünî *vefâti boldı* 101-9 ; peygambar *vefâti bolmuşta* yüzinge örtgen çöprek sende bar mu 104-1 ; cüftüm *vefâti bolup turur* 107-3 ; kaçan kim *vefâti boldı erse* cümle sahaba yıqlaştilar 122-9 ; ol *vefâti boldı erse* 125-4; ol kimsereler cümlesi seherde *vefâti boldilar* 131-5 ; emdi *vefâti bolgan* kişinining diyeti kimning üzे vacib bolur 188-16; adem a.s. *vefâti bolmıs* 205-15,16 ; sufyân bin uyaynaning atası *vefâti boldı* 255-3 ; ya takı keltür erken *vefâti bolsa* 270-10 ; takı ol barmaklarından kani aka *vefâti boldı* 326-10 ; oglı kızı *vefâti bolmuşta* hiç kadgurmadı 332-12 ; başı yançıldı takı *vefâti boldı erse* 338-3-4 ; beni israil içinde iki karındaş bar erdi ataları *vefâti boldı* takı üküş mal kaldı 424-7; bu törti nareside erken *vefâtıları boldı* 5-2.

Nehcü'l-Feradis'te *vefât kil-* kullanımının olmaması, Kîsasü'l-Enbiya'daki azılıkla karşılaşırılınca anlamlı bir sonuç elde edilir mi?

Kur'an Tercümesi, Mukaddimetül-Edeb, ve Muinül-Mûrid'de 'vefât' ile kurulmuş birleşik fiil bulunmamaktadır.

**2.2.** Mısır –Memluk Kıpçak Türkçesi metinlerinden Gülistan Tercümesinde *it-* fiulinin kullanıldığı görülür.

Gülistan Tercümesi (14. Yüzyıl)

*vefât it-*

uluglardan bir kimserenig oglı *vefât itti* (A.F.Karamanlıoğlu, 1978, 295/5; Bodrogligi, 1969, 420, vafat yaft, vafat kerd).

### **2.3.** Altınordu Kıpçak Türkçesi

Codex Cumanicus'ta 'vefât' kelimesi bulunmamaktadır (Gronbech,1942). Altınordu hanlarının yarlık ve bitiklerinde 'vefat' kelimesi tanıklanmamaktadır (Özyetgin,1996).

**2.4.** Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *vefât bul-*, *vefât kıl-*, *vefât it-*, *vefât ol-*, *vefât eyle-* fiilleri aşağıdaki tanıklarla görülmektedir.

*vefât bul-*

Ahmed-i Dai Divanı (Özmen, 2001,I, 223 )

saçlaruñ dâm-ı belâdur düşen ol sevdâya

bulımaz anda vefâ vü *bulisar* anda *vefât* (250-4)

Kelile ü Dimne (Adamoviç, 1994, 149)

Geldi dedi kim ana e pâk zât

Ol kelile kardaşuñ *buldı vefât* (1923)

Ahmedi Divanı (Akdoğan, 1979)

Cân saçuñuñ girihinden dilemez ki ola necât (76/1)

Hoş hevâdur hevesi bu ki *bula* anda *vefât*

Var-isa Ahmedînün ola bahti (647/9)

Vefâ *bula* işığınde *vefâtı*

*vefât kil-*

Mesihî Divanı (Mengi, 1995, 130 )<sup>9</sup>

Gussa vü gamdan halâs olmak dilerseñ ey Mesîh  
Bir melek-yüzlü habibüñ işiginde kil vefât

*vefât it-*

Gülistan Tercümesi, Kadi-i Manyas ( Özkan, 1993)<sup>10</sup>.

Ululardan birisinüng oğlu vefât itti (65b 13)

*vefât ol-*

İslâmî'nin Mesnevîsi (Yüksel/ Delice/ Aksoyak, 1996).

çünkü bunlar burada oldı vefât  
orada havf olisardur bil memât      2146

*vefât eyle-*

Nazmî'l-Hilâfiyat Tercümesi (Bilgin, 1996).

...beyan eylemedin vefât eylese... (21a/2)

Ya'ni bir oglan vefât eylese yüklü 'avrati kalsa...' (102a/14)

Tezkiretü'l-Bünyan (Develi, 2003).

Cisr-i 'âlî ki binâsına tamâm dikkat ü ihtimâm olnup nâ-tamâm iken merhûm ve mağfûrunleh vefât eyleyüp Sultân Selîm Han sa'âdetle taht-ı devlete cülûs eylediler.

**2.5. Volga Bulgarcasında *bol-* fiili *vefati* < *vefat+i* yapısıyla birlikte kullanılır.**

Volga Bulgarlarından kalan mezâr taşlarında wafati baltuwi "vefât etti" ifadesi görülmektedir (Tekin, 1988a, 49). Klaproth, Tatarca kitabelerde vefât bolı yanında bir kitabede 'vefâti bolmuş' kullanımını vermektedir, diyen T.Tekin, wafati baltuwi kullanımının Pritsak'ın işaret ettiği gibi Arapça "kanet vefâtu" ibaresinin harfiyen çevrimi olduğunu söylemektedir: "vefâti oldu".

Tekin'in yayumlahadığı 91 Volga Bulgar Kitabesinde wafâti baltuwi "vefati oldu, vefat etti" ibaresi 24 kez kullanılmıştır (1988a, 201): wafâti baltuwi tariha ciyeti cûr cirim ceti cal swr ayhi cirem beş küwen eti "Vefat etti. Tarihte yedi yüz yirmi yedinci yıl, sefer ayının yirmi beşinci günü idi." (Tekin, 1988a, 142, 59-4,5).

Tekin, ünlülerin gösterildiği Tatarca kitabelerde genel olarak vefât boldı cümlesi bulunduğu, fakat Klaproth'un yayumlahadığı kitabelerden birinde wafati bolmuş cümlesinin geçmesine bakarak Volga Bulgarcasındaki vafati baltuwi cümlesinin doğrulduğunu belirtir. Bu doğrulama yukarıda verildiği üzere Kîsasü'l-Enbiya ve Nehcü'l-Feradis ile de gerçekleşir.

Arapça uzmanlarından sözlü olarak edindiğimiz bilgiye göre, Modern Arapçada vefât etti için "tuviffîye" kullanılmaktadır. kanet vefâtu biçimine modern

<sup>9</sup> Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *vefat* ile *kil-* yardımcı fiilinin kullanılmamış olmasının Mesîhi'nin yaşadığı dönemde ilgisi var mıdır, sorusu tartışılmabilir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde Mesîhi'nin ölüm tarihi 1512'dir. Taradığımız metinler içinde *vefat kil-* görülmemektedir.

<sup>10</sup> Kadi-i Manyas'ın Gülistan Tercümesinin tarihi 1430'dur.

Arapçada rastlanmaz. *vefât* mastardır. Nitekim, Pritsak da Arapça Bulgar kitabelerinde *kanet vefatuhu* ibaresinin geçmediğini, bu kitabelerde genel olarak *tuviffiye* “vefat etti” kelimesinin kullanıldığını belirtir. Pritsak, Hicri 9. Yüzyıl sonlarından kalma, Kahire’de bulunmuş bir kitabede *kanet vefatuhu* ibaresinin kullanıldığını kaydeder (Tekin, 1988a, 8, dipnot 41).

Koçak, “*kane* için, Arapçada Türkçedeki *ol-* yardımcı fiili gibi düşünülemez. İsimlerle kullanıldığından geçmişte olmuşluğu, fiillerle kullanıldığından birleşik zamanları, geçmişte olmuşluğu, hikâye birleşik çekimini belirtir. “*kan*” ve grubu, isim cümlesinin başında kullanırlar. Mübtedayı merfu, haberi mansub yaparlar.” açıklamasını verir (1992, 79).

Arapça gramer anlayışı içerisinde yazılan Kitabü'l-İdrak'te *bol-* fiili ile *i-* fiilinin birlikte “nasih fiiller” olarak değerlendirilmiş olduğunu ve *i-* fiili ile *bol-* fiilinin kullanımındaki paralellikler üzerinde durulmuş olduğunu belirten Özvetgin'in kaydı önemlidir (2001, 254). Çünkü Arapça ibaredeki unsur ek fiile (*i-*) yakındır; Arapça esas alınarak yazılan gramerde *bol-* ve *i-* fiillerinin paralel olarak değerlendirilmesi, eş değerde kullanılabileceğini, dolayısıyla Arapça “*kane*”nin karşılığı *bol-* fiilinin de olabileceğini gösterir.

**2.6.** Çağatayca metinlerde, *vefât kil-*, *vefât tap-*, *vefât bol-*, *vefâti bol-* kullanımı aşağıdaki tanıklarla metinlerde görülmektedir.

#### *vefât kil-*

Gedai Divanı (Eckmann, 1971)

sünbüл ü gül bütküsider topragımdın begümân

zülf ü yüzüng hasratında çun ki kılgumdur vefât (31-5/105a, s.43)

Nevâyi, Tarih-i Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk-i Acem (Abik, 1993)

*vefât kil-* (5) T695b5, A726b2, A727a22, A727b5, A732a10

anı veliahd kılıp vefât kıldı T695b5

Nevâyi, Nesaimü'-Mahabbe (Eraslan, 1979)

Ve anda vefât kıldı (269); ...vefât kilgan yıl müsliman boldı (435) ;

#### *vefât tap-*

Nevâyi, Tarih-i Müluk-i Acem (Abik, 1993). (1)

bazı babilde dirler kim vefât taptı A723b7 (1)

Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime (K.Ölmez, 1996).

vefât tap- (12) (86a-19, 89b-4, 90a-16, 92b-13, 94a-2, 94a-5, 16, 97a-5, 12, 97b-6, 104b-6, 90b-7)

Aşın aşap ve yaşın yaşap uzak ‘ömr tapıp vefât taptı 86a-19

#### *vefât bol-*

Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime (K.Ölmez, 1996).

vefât bol- (3) (69a-4, 70a-3, 76b-3)

İki yüz elig yıl anda turdu takı vefât boldı 69a-4

#### *vefâti bol-*

Neseb-name Tercümesi (Eraslan, 1996)

Kaçan kim abdurrahmanning *refatt\_baldı* isse ishak bab atasının ornağı padisah boldı (22, s. 12).

Kaçan kim menin *yedtim balsa* mendin keyin oglun zahidning ferzendleri (132, s.54)

incinç *yefatim bolgandı* keyin has u amdır bu nesebnameni okusalar (144-145, s.55)

2.7. Osmanlı Türkçesi metinlerinde *vefat* it-, *vefat* eyle- birleşikleri görülmektedir.

卷之三

Göksoylu Mustafa Ali, Kümbet-Ahbar (Isen, 1994)<sup>11</sup>.

Vatandaşlığı olan memleketinde refah itdi (Ü 415b, İsen, 267)

Sene ihda ve erbaini ve hisami, bıdudunda *refat iddi*p (Ü 409a, İsen, 252)

Galiba sinni himsire yarungu *ayfum* (F 402b, isca 236)

Digitized by Google

De tweede groep bestaat uit de gebrek aan voldoende scherpe geïdentificeerde en gedateerde voorbeelden van de historische geschiedenis.

Gazi Ahmed Paşa'nın Hıdırlık Tâbiî Paşasının hazırladığı indirim, İstiklal hizmetlerini Diyanet İşleri mansabında ifen *vefat hizyâde* sevdâsına olan münâfîk mevâzînîsiyesi 1203.

Dig in dök'le, yedir idec firce vü cebayı bedindal aslan kauilen geydi, nih  
Müsümüñarınıñ silüdlettering oları fölliñir (s.594).

### Vest-village (Dumaguete, Negros)

Ve cümlə orada Əmîne *refit əməsdiy* fatima rədiyallahı tə'ala təxəldən gayit

Ve, peygamberimiz kırk yaşında vahy gelmişdir. Altımış üç yaşında *yekit* (müsâfir) olmuştur.

Başolduklu şeltafıdu, Tüle ve Kelleni adlı iki kızın tezvici itmişdir. Birinci itmişdir.

Mühle, Costa Rica (Kilc., 2001)

• My visit didn't go well.

Aliphatic benzimidazoles 2282

Appl. Environ. Geochim. 2003, 26, 131

Buddhist Rankle Birth

Vifat etdi Mahmud Pasa

Digitized by srujanika@gmail.com

Journal of Health Politics, Policy and Law, Vol. 35, No. 4, December 2010  
DOI 10.1215/03616878-35-4 © 2010 by the Southern Political Science Association

Volume 15 Number 10, December 2009 (ISSN 2140)

THE VENDEE

Tezkiretü'l-Bünyan, (Develi, 2003).

Cisr-i 'âlî ki binâsına tamâm dikkat ü ihtimâm olinup nâ-tamâm iken Merhûm ve mağfûrunleh vefât eleyüp Sultân Selîm Han sa'âdetle taht-ı devlete cülüs eylediler (15a).

3. “*vefât*” ile kullanılan yardımcı fiillerin tarihi lehçelere göre dağılımına bakıldığından ise şunlar görülür:

### 3.1. *bol-*

Harezm Türkçesi metinleri ile Çağatayca metinlerde *vefât bol-* yapısı görülmektedir. Bu metinlerde *vefât bol-* yapısının yanı sıra, Volga Bulgarçası metinlerinde de görülen *vefâti bol-* kullanımının varlığı da görülmektedir. *vefâti bol-* kullanımında *bol-* fiilinin yardımcı fiil olarak mı esas fiil olarak mı değerlendirileceği tartışılmaya açıktır. Tanıklarda *vefâti < vefât+i* kullanımında yer alan ekin iyelik 3. tekil kişiyi göstermesi ve bir tamlamanın varlığı, bu tür kullanımlardaki *bol-* fiilinin esas fiil olarak kullanıldığını düşündürecek niteliktedir. Kısası'l-Enbiya'daki “yeti yıldın kedin havvaning vefâti boldı 19r20”, “anda kedin nuhnung vefâti boldı 28r6”, “kaçan ebutalib vefâti boldı erse 219v5” veya Nehcû'l-Feradis'teki “sufyan bin uyaynaning atası vefâti boldı 255-3”, Nesebname Tercümesi'ndeki “kaçan kim abdurrahmanning vefâti boldı irse ishak baba atasının orniga padişah boldı ( 22, s.42)” gibi örneklerin yanında, Nehcû'l-Feradis'teki “emdi vefâti bolgan kişining diyeti kimning üzे vacib bolur 188-16”, “taki ol barmaklardan kani aka vefâti boldı 326-10”, “oglu kızı vefâti bolmusta hiç kadgurmadi 332-12” gibi örnekler, *vefâtı bol-*'taki iyelik ekinin işlevsizliğini göstermektedir. Bu işlevsizlik de *bol-* fiilinin esas fiil olarak değil, yardımcı fiil olarak algılanmasını getirmektedir.

Nesebname Tercümesi'ndeki “kaçan kim mening vefâtim bolsa mendin keyin oglum zahidning ferzendleri... 132, s.54”, “mening vefâtim bolgandım keyin has u amdin bu nesebnameni okusalar 144-145, s.55” kullanımlarındaki tamlamalar, *bol-* fiilini esas fiil olarak düşündürmekle beraber, birinci tekil kişi zamiri ile belirtili isim tamlaması yapısında oluşan tamlama, *bol-* fiilinin önünde isim unsuru işlevi görmektedir. Bu yapının kuruluşunda Arapça *kane vefatu* “onun ölümü oldu, öldü” ifadesinin örnek alınması ile olmuş bir yapı görülmektedir. Nesebname'nin aslinin Arapça olduğu, elimizdeki nüshannın zamanla Arapça asıldan genişletilerek Türkçe'ye aktarıldığı bilinmektedir (Eraslan, 1996, 18). Eraslan, *vefatı(m) bol-* yapısı üzerine herhangi bir açıklama yapmamıştır. Metnin çevirisinde bu kullanımlar için “benim vefatımdan sonra 132, 144”, “vefat edince 22” karşılıklarını vermiştir.

Nesebname Tercümesi, Volga Bulgar mezar taşıları ve Harezm Türkçesi metinlerinde görülen *vefati bol-* kullanımlarının Arapça bir ifadenin Türkçe'ye aktarılması olduğunu destekleyen bir metin olarak değerlendirilebilir. Bu metinlerde *vefatı*'nın tamlanan olduğu tamlama, *bol-* fiilinin önünde bir isim görevi ile kullanılmaktadır.

*vefat bol-* ve *vefati bol-* kullanımları geçisiz fiilleri göstermektedir.

### 3.2. *bul-*

*bul-* fiili *vefât* kelimesi ile birlikte yalnızca Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden Ahmed-i Dai Divanı, Ahmedî Divanı ve manzum Kelile ve Dimne'de görülen *vefât bul-* kullanımlarında, *bul-* fiilinin yardımcı fiil olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmaya açılabilir. *bul-* fiilinin geçişli bir fiil olması *vefât* kelimesinin bu fiilin nesnesi olarak değerlendirilebileceği kanısını uyandırabilir. Tarayabildiğimiz metinlerden tanıkladığımız bu kullanımlarda *bul-* fiilini esas fiil kabul etmek mümkündür. Ancak, bu fiille *vefât* kelimesinin oluşturduğu bütünüн “ölmek” anlamına geldiği göz önünde bulundurulduğunda *vefât* ismi ile *bul-* fiilini birlikte düşünme gereği doğmaktadır. Bu düşünüşü destekleyen diğer unsurlardan biri Çağatayca metinlerde görülen *vefât tap-* kullanımı birisi de Farsça *vefât yâften* kullanımıdır. Çağatayca metinlerde *tap-* “bul-“ fiilinin Farsça *yâften* “bul-“ fiiline karşılık olarak kullanımı birçok tanıkla görülmektedir: *ārām tap-* (Far. *ārām yâften*) “huzur bulmak, dinlenmek”, *nizām tap-* (Far. *nizām yâften*) “düzen bulmak, kavuşmak”, *sîhhat tap-* (Far. *sîhhat yâften*) “sîhhat bulmak, sağlığına kavuşmak”, *tekrâr tap-* (Far. *tekrâr yâften*) “tekrarlan-“ (Eckmann, 1988, 51). Farsçada *yâften* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığı ve ‘*dâden*’ fiili ile yapılmış olan bireşik fiillerin edilen şekillerini oluşturduğu (Öztürk, 1988, 16) bilindiğine göre *yâfta*: ile paralel kullanılan *tap-* fiilinin de yardımcı fiil gibi telakki edildiği anlaşılmaktadır. Çağataycadaki *tap-* fiilinin Anadolu sahasındaki karşılığı ise *bul-* filidir. Bu fiilin de Anadolu metinlerinde *vefât bul-* benzeri bazı kullanımlarda yardımcı fiil degeri taşıdığını belirtmek gerekmektedir.

Günümüz Türkiye Türkçesinde *bul-* fiilini yarı yardımcı fiil olarak değerlendiren Banguoğlu, *son bul-*, *şifa bul-* örneklerini vermektedir (1986, 316). Korkmaz, “*bul-* ve *bulun-* fiilleri *et-*, *ol-* ve *yap-* yardımcı fiillerine denk bir yardımcı fiil gibi kullanılabilir” diyerek *şifa bul-*, *son bul-*, *çare bul-* gibi fiillerde *bul-* fiilinin Türkiye Türkçesi için bir yardımcı fiil görevini gördüğünü kabul etmektedir (2003, 150).

*vefât bul-* birleştiği kabul edildiğinde, birleşigin geçisiz fiil olduğu da kabul edilmek durumundadır.

### 3.3. *et- / it-*

“*vefât*” kelimesinin *et- / it-* yardımcı fiili ile kullanımı, Eski Anadolu Türkçesi, Mısır Memluk Kıpçak Türkçesi, Osmanlı Türkçesi metinlerinde görülmektedir. Geçişli fiiller oluşturan *et-* fiili ile oluşan *vefât et-* birleştiği geçisiz bir fildir.

### 3.4. *eyle-*

*eyle-* yardımcı fiili ile kurulan *vefât eyle-* birleştiği, yalnızca Anadolu sahasında, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde görülmektedir. *eyle-*, fiili Eski Anadolu Türkçesinde *gasb eyle-*, *helâk eyle-*, *vasîyyet eyle-*, vb. bireşik fiillerde (Bilgin, 1996, 361, 390, 593) geçişli fiiller kurmasına rağmen *vefât* kelimesi ile kurulan *vefât eyle-* bireşik fiili, geçisizdir.

### 3.5. *kıl-*

*vefât* kelimesi ile *kıl-* yardımcı fiili, Harezm Türkçesi, Çağatayca ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülmektedir. Ancak *vefât kıl-*- bireşik fiilinin Anadolu Türkçesine nispeten daha çok kullanıldığı alan Harezm Türkçesi, en yoğun olarak kullanıldığı alan ise Çağatay Türkçesi metinleridir. Anadolu sahasında tarayabildiğimiz metinler içerisinde sadece Mesihî Divanı’nda tek tanıkta görülen *vefât kıl-*- bireşik

fiilinin Harezm Türkçesi metinlerinden Kısasü'l-Enbiya'da az da olsa kullanılmışken Nehcü'l-Feradis'te hiç kullanılmamış olması *kıl-* fiilinin *vefat* kelimesi ile en az kullanılan yardımcı fiillerden olduğunu belirtmemizi gerektirir.

*kıl-* fiili genellikle geçişli fiiller oluşturan bir yardımcı fiil olarak tanımlanmasına karşın Karahanlı Türkçesi, Harezm ve Çağatay Türkçesi metinlerinde bu fiille kurulmuş geçişli ve geçisiz örneklerle karşılaşılmaktadır. *vefat kıl-* birleşik fiili de geçisiz bir fiildir.

### 3.6. *ol-*

*vefat* ile *ol-* yardımcı fiilinin kullanımı Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi metinlerinde görülür. Harezm, Çağatay Türkçesi metinlerinde görülen *bol-* fiilinin Anadolu'daki kullanımı *ol-*'tir.

### 3.7. *tap-*

*vefat* kelimesi *tap-* fiili ile yalnızca Çağatayca metinlerde birleşik oluşturmaktadır. *tap-* fiilinin yardımcı fiil işlerliğinde kullanımı da zaten Çağatayca metinlerle ortaya çıkar. Çağataycada "bulmak" anlamına gelen fiilin Farsçadaki *yāften* "bulmak" fiili ile benzer kullanıldığı ve *vefat tap-* yapısının da Farsça *yāften* ile kurulu birleşiklere benzettiği dikkate alınmalıdır.

*vefat tap-* birleşik fiili, geçisiz bir fiildir.

4. Çağdaş Türk lehçelerinde "vefat" ile kurulan birleşik fiillere bakmakta da yarar vardır:

Türkiye Türkçesinde *vefat et-* "insan için ölmek" (Türkçe Sözlük, 1998, 2338);

Azeri Türkçesinde *vefat et-* "ölmek" (Azerbaycan T. Sözlüğü, 1994, 1197) ;

Türkmencede *vepat bol-* "ölmek" (Türkmence Sözlük, 1995, 665) ;

Özbekçe *vafat etmek* "vefat etmek" (ÖTG, II, 1976, 24) ;

Yeni Uygurca *vapat bol-* "ölmek, can üzmek", *vapat kil-* "vapat bolmak, ölmek" (UTİL, 1998, C. 6, 2) ;

Tatarca *vafat bulu* (Türkçe –Tatarca Sözlük, 1998, 463) ;

Kazakçada *opat bolu* "vefat etmek, ölmek" (Kazak T.- Türkiye T. Sözlüğü, 2003, 414) ;

Başkurt Türkçesinde *vafat bulu* "vefat etmek" (Başkirsко- Russkiy S., 1996, 132).

Çağdaş lehçelerde *vefat* kelimesi ile *bol- ~ bul-* ve *et-, kıl-* yardımcı fiillerinin kullanımı görülmektedir.

*kıl-* ve *et-* geçişli fiiller iken *bol- ~ bul-* geçisiz bir fiildir, oluşan birleşik geçisiz fiil özelliği taşır.

## 5. Sonuç

"vefat" kelimesi Türk yazı dillerinde 14. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar. "vefat" kelimesinin aldığı yardımcı fiiller, tarihi yazı dillerinde yüzyıl ve saha saptamakta ölçüt olarak kullanılabilecek niteliktir.

Volga Bulgarcası ile Harezm Türkçesi metinlerinde görülen paralel kullanım, *vefat / vefati / vefating bol-*, iki bölge arasındaki kültürel bağı ve tarih olarak zaman

bakımından yakınılığı gösterir<sup>13</sup>. Bu kullanım, daha önce Pritsak ve Tekin'in belirttikleri gibi Arapça "kane vefâtu" ibaresinin çevirisidir. Aynı kullanımını taşıyan Nesebname Tercümesi'nin yazılış alanı ve dönemi de Harezm Türkçesine yakın olmalıdır.

"vefâ" kelimesiyle kullanılan yardımcı fiiller geçişli de olsa geçisiz de olsa oluşan birleşik fiil geçisizdir.

Tarîhi lehçelerde görülen Türkçe *tap-* ve *bul-* yardımcı fiilleri ile kurulan *vefât tap-* ve *vefât bul-* birleşikleri, Farsça "vefât yâften" birleşığının Türkçenin doğu ve batı sahalarındaki karşılığıdır.

## KAYNAKÇA

- Abik, Ayşehan Deniz (1993), *Ali Şir Nevâyî'nin Risaleleri Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ, Târîh-i Mülük-i Acem, Münse'ât, Metin Gramatikal İndeks-Sözlük*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Adamoviç, Milan (1994), *Kelile ü Dimne*, Hildesheim-Zürich-Newyork.
- Akdoğan, Yaşar (1979), *Ahmedi Divanı Transkripsyonlu Metin ve Dil Hususiyetleri* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi, Türkiye Araştırma Merkezi Tez No. 2054.
- Ata, Aysu (1997), *Kıtasü'l-Enbiya I – II*, Türk Dil Kurumu Yayımları: 681-1, 681-2, Ankara.
- (1998), *Nehcü'l-Feradis III Dizin Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayımları: 518, Ankara.
- Atabay, Neşe/ Kutluk, İbrahim/ Özel, Sevgi; (1983), *Sözcük Türleri* (Yayına haz. Doğan Aksan), Ankara.
- Azerbaycan T. Sözlüğü (1994), Altaylı, Seyfettin; *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü II*, İstanbul, 1994.
- Banguoğlu, Tahsin (1986), *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayımları: 528, Ankara.
- Başkirsко- Russkiy S. (1996), *Başkirsко- Russkiy Slovar'* (Redaktör Z.G. Uraksin), Moskva.
- Bilgegil, Kaya (1984), *Türkçe Dilbilgisi*, 3. Baskı, İstanbul.
- Bilgin, Azmi (1996), *Nazmü'l-Hilafiyat Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayımları: 663, Ankara.

<sup>13</sup> Klapproth'un yayınladığı Tatarca kitabelerde de aynı kullanımın olması (Tekin, 1988a, 49), bu Tatarca metinlerin Volga Bulgarcası ve Harezm Türkçesi ile ilişkisini gösterir.

- Bodrogligli, A. (1969), *A Fourteenth Century Turkic Translation of Sa'di's Gulistan*, Akadémia Kiadó, Budapest.
- Brockelmann, C. (1954), *Osttrkische Grammatik Der Islamichen Literatursprachen Mittelasiens*, E.J.Brill, Leiden.
- Develi, Hayati (2003), *Tezkiretü'l-Bünyân, Sâî Mustafa Çelebi (Mimar Sinan'ın Hatıraları)*, Koç Kültür Sanat Tanıtım, İstanbul.
- Ceylan, Ömür (2003), *Hânedânda Bir Âsî – Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa- Âsâf Dîvâni*, Ankara.
- Çürüük, Selcen (2004), *Mu'înü'l-Mûrîd (Giriş- Metin- Notlar- Açıklamalar- Dizin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- Deny, Jean (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (Çev. Ali Ulvi Elöve), Maarif Matbaası, İstanbul.,
- Duman, Musa (2000), *Birgili Muhammet Efendi Vasiyetname (Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Ekler Indeksi ve Tipkibası)*, İstanbul.
- Eckmann, Janos (1971), *The Divan of Gedai*, Indiana University, Bloomington.
- (1988), *Çağatayca El Kitabı* (çev. Günay Karaağaç), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3412, İstanbul.
- Eckmann/Tezcan-Zülfikar, *Nehcü'l-Feradis II Metin* (yay. Semih Tezcan- Hamza Zülfikar), Türk Dil Kurumu Yayınları 518, Tarihsiz.
- Ediskun, Haydar (1985), *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eraslan, Kemal (1979), *Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemyimü'l-Fütüyye*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2654, İstanbul.
- (1996), *Nesebname Tercümesi*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul.
- Erdal, Marcel (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden- Boston.
- Ercilasun, Ahmet Bican (1984), *Kutadgu Biling Grameri- Fiil-*, Gazi Üniversitesi Yayın No:33, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1977), *Türk Dil Bilgisi*, Minnetoğulları Yayınları, İstanbul.
- Gabain-Akalın (1988), Gabain, A. v. ; *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları: 532, Ankara.
- Gronbech, K. (1942), *Komanisches Wörterbuch Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Einar Munksgaard, Kopenhagen.
- (1995), *Türkçenin Yapısı* (Çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları: 609, Ankara.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1968), *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No. 1378, Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- İsen, Mustafa (1994), *Küñhü'l-Ahbar'in Tezkire Kismi*, Atatürk Kültür Merkezi yayını Sayı:93 tezkireler Dizisi-Sayı:2, Ankara.
- İz, Fahir- Hony, H.C. (1994), *The Oxford English- Turkish Dictionary İngilizce -Türkçe Sözlük*, Second Edition, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Kargı Ölmez, Zuhal (1996), *Şecere-i Terakime (Türkenlerin Soy Kütüğü)*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:3 Simurg, Ankara.
- Kadioğlu, İdris (2003), *Lebib-i Âmidî: hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve divanının tenkidli metni*, Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi.
- Kamus Tercümesi, *El-Okyanusü'l-basit fi tercemeti'l-kamusü'l-muhit* (Kamus Tercümesi) (Mütercim Asım) III, Matbaatü'l-Osmaniye, 1305.

- Karamanlioğlu, Ali Fehmi (1978), *Seyf-i Sarayı Gülistan Tercümesi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayımları, İstanbul.
- (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 579, Ankara.
- Kazak T.- Türkiye T. Sözlüğü (2003), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü* (Haz. K.Koç, A. Bayniyazov, V. Başkapan), Akçağ Basım Pazarlama A.Ş., Ankara.
- Kılıç, Atabey (2001), *Müridî ve Pend-i Rical Mesnevisi (İnceleme- Tenkitli Metin-Dizin)*, Kayseri.
- Kısasü'l-Enbiya bkz. Ata, (1997).
- Koçak, İnci (1992) , *Arapça Dilbilgisi (Sözdizimi)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 366, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Ankara.
- Kur'an Tercümesi bkz. Sağıol, (1995).
- Mengi, Mine (1995), *Mesihî Dîvârı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayımları-Sayı: 80 Divanlar Dizisi:1, Ankara.
- Muinü'l-Mürid bkz. Çürük (2004).
- Mukaddimetü'l-Edeb bkz. Yüce( 1998).
- Nehcü'l-Feradis bkz. Ata, (1998), Eckmann/Tezcan-Zülfikar.
- ÖTG (1976) *Özbek Tili Grammatikası* (F.A.Abdurrahmanov, Ş.Ş. Shaabdurrahmanov, A.P.Haciev) II, Uzbekistan SSR "Fen" Neşriyeti, Taşkent.
- Ölmez, Zuhal; (2003), "Çağataycada Yardımcı Eylemler ve Deyimler Üzerine", Mustafa Canpolat Armağanı (Yayımlayanlar Aysu Ata- Mehmet Ölmez), Ankara, 119-133.
- Özkan, Mustafa (1993), Mahmud bin Kadi-i Manyas Gülistan Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları: 562, Ankara.
- Özmen, Mehmet (2001), *Ahmed-i Da'i Divam (Metin- Gramer- Tipkitabımı) I- II*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 775-1,2, Ankara.
- Öztürk, Mürsel (1988), *Farsça Dilbilgisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ozyetgin, Melek (2001), *Ebu Hayyan Kitabu'l-Idrak li Lisani'l-Etrak Fil: Tarihi - Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Köksav Tengrim Türkük Bilgisi Araştırmaları Dizisi: 3, Ankara.
- (1996), *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi (İnceleme-Metin-Tercüme-Notlar-Dizin-Tipkitabımı)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 658, Ankara.
- Sağol, Gülden (1995), *An Inter-Lineal Translation of The Qur'an Into Kharazm Turkish Part II: Glossary*, Harvard University, Harvard.
- Steingass, F.(1975), *Persian- English Dictionary*, New Reprint, Lebanon.
- Tatarca Sözlük (1998), *Türkçe- Tatarca Sözlük* (Haz. F.Ganiyev, A. Rahimova, R.Ahmetyanov, R. Muhammetdin, F. Nuriyeva), Kazan-Moskova.
- Tekin Ş. (1976), Tekin, Şinası; "Eski Türkçe", Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 45 Seri 1 Sayı A5, Ankara, 142-192.
- Tekin, Talat (1988a), *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 531, Ankara.
- (1988b), *Orhon Yazılıları*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 540, Ankara.
- (1994), *Tunyukuk*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi-5 Simurg, Ankara.

- (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araşturmaları Dizisi 9, Ankara.
- ÜTİL (1998), *Uygur Tilining İzahlik Lugiti*, C.6, Milletler Neşriyatı, Urumçi.
- Türkçe Sözlük (1998), *Türkçe Sözlük I-A-J, II K-Z*, 9. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları:549, Ankara.
- Türkmence Sözlük (1995), *Türkmence Türkçe Sözlük* (Haz. T.Tekin, M.Ölmez, E. Ceylan, Z.Ölmez, S.Eker), Ankara.
- Yüce, Nuri (1998), *Mukaddimetü'l-Edeb*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 535, Ankara.
- Yüksel, Hasan/ Delice, İbrahim/ Aksoyak, İ.Hakkı; (1996), *Eski Anadolu Türkçesine İlişkin Bir Metin İslami'nin Mesnevisi*, Sivas.
- Zeynalov, Ferhad R. (1986), "Türk Dillerinde Birleşik Eylem Meselesi", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C.XXIV-XXV 1980-1986, 455-468.
- (1993), *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi* (Çev. Yusuf Gedikli), Cem Yayınevi, İstanbul.